

דבר העורכים

גיליון מספר 3 של **גילוי דעת** עומד בסימן ביקורת נוקבת על המציאות החינוכית בישראל ועל היבטים מסוימים במציאות חיינו בכלל. **נמרוד אלוני** כותב על הדרתה של הפילוסופיה ממערכת החינוך הישראלית. **דבורה לדרמן-דניאלי** מציגה את המחיר הכבד שמשלמים המשתתפים בתהליך החינוכי עקב הדומיננטיות ההולכת וגוברת של המחשבה הפונקציונלית במערכות החינוך השונות – עד כדי רדוקציה של הדיאלוג החינוכי לטכניקת שיח. **אודי אדיב** ועמיתיו מבקרים את היחס האדנותי והלעומתי של קבוצת הרוב בעלת הכוח בחברה הישראלית כלפי קבוצת המיעוט הילידית. **שי פרוגל** מודאג מ"מבוכה ובלבול פוסט-מודרניסטי מזה, ושיבה מסוכנת לדת מזה". **אריה ונגר** תוקף את התרחבותה של פרקטיקת הצדקה בחברה הישראלית, כתוצאה מפיתוח מודל אזרחות שהוא מגדיר כ"ליברלי". לבסוף, **מייקל אפל** מביע אי-נחת מהמרחק שנוצר תכופות בין אסכולת לימודי החינוך הביקורתיים, המאופיינת בערפול, בתיאורטיזציה ובאוריינטציה דקונסטרוקטיבית, לבין החיים הבית ספריים הממשיים שעליהם היא שואפת להשפיע.

יתר על כן, כל הכותבים שהוזכרו אינם מסתפקים בביקורת, ומציעים פתרונות לבעיות שהציגו. שכן, כפי שכותב אלוני במאמר העורך, הפותח את הגיליון ומסמן את הכיוון הכללי שלו, "תסכול ותחושת החמצה הם אולי טובים כנקודת התחלה, אך לא כאחרית ולא כתכלית, לא כאסטרטגיה ולא כתוכנית פעולה". כתוצאה מכך, הדחף שלו לכתוב – ובכך כאמור הוא מייצג במידה רבה את שאר הכותבים – אמנם נוצר מתוך זיהוי של מצוקה חברתית ואיום מוסרי, אבל נקודת הסיום שהוא שואף אליה היא, כדבריו, זו של "התמורה והתקווה". יש כמובן דרכים רבות לפרש מושגים אלה ולתרגם אותם להגות ולמעשה, ואכן, הפתרונות שמציעים הכותבים מגוונים בה במידה שהחוליים שעליהם הצביעו לפני כן הם כאלה. אך דבר אחד בכל זאת משותף לרובם: היותם פתרונות שאפשר לכנותם שלמים, במובן זה שהם מנוסחים מתוך הבנה שנחוץ לשלב בהם ממד תיאורטי וממד מעשי, שכל אחד מהם הוא בגדר תנאי הכרחי אך לא מספיק לתיקון המעוות, ושרק יחד הם יכולים לחולל שינוי משמעותי.

את הגישה הפרגמטית ביותר, כך נדמה, מייצג מייקל אפל. בריאיון מעורר מחשבה **לאסף משולם** טוען חוקר החינוך האמריקאי, שבניית כוח-נגד אפקטיבי להגמוניה החינוכית הימנית, שהוא מזהה בארצו אך גם במקומות אחרים בעולם, לא תוכל להיעשות מתוך התבצרות במעוזים החמימים והבטוחים של השמאל. תחת זאת,

היא חייבת להיות מורכבת ממה שהוא מכנה "בריתות נטולות-מרכז", קרי, שותפויות אד-הוק עם קבוצות המזוהות כימניות סביב מכנים משותפים ספציפיים, כגון המלחמה נגד הפרטת החינוך והמאבק בפגיעה במרקם האקולוגי שאנו חיים בו. כאיש שמאל וכפעיל חברתי פרוגרסיבי, הוא מודע למחיר המשמעותי שהוא משלם על שיתוף הפעולה עם גורמים שבהקשרים אחרים פועלים נגד אמונותיו הבסיסיות, אך אותן בריתות לא צפויות הן עבורו סיכון שראוי לקחת, ואולי אף הכרחי לקחת, לנוכח התעצמות כוחות ניאו-ליברליים וניאו-שמרניים המאיימים להפוך את בתי הספר למצע נוח למפרסמים ולזירה שתנציח ואף תחזק את האי-שוויון בין קבוצות חברתיות. זאת ועוד: אפל מאמין ש"ימניות" היא נטייה פוליטית בת-שינוי, ושבריתות היברידיות מהסוג שהוא מציע עשויות לסלול את הדרך למעבר מימין לשמאל.

גם אודי אדיב, **אורה מור, פייסל עזאייזה ורחל הרץ-לזרוביץ** מציעים כפתרון – בהתבסס על התיאוריה של הגל על האדון והעבד – מגע חברתי-פוליטי לא צפוי, החותר נגד קווי המתאר המאפשרים להגמוניה לפעול באין מפריע. אלא שבמקרה שלהם אין מדובר בברית חד-פעמית ותלויה אינטרס ספציפי, וגם לא בכזו שתעביר אנשים מהצד האחד לצד האחר, אלא בפעילות משותפת, שמתוקף התקיימותה ארוכת הטווח ממוססת את עצם הקטגוריות המפרידות שעליהן מבוססת הדינמיקה הפוליטית הלא-שוויונית בישראל. ההרכב הערבי-יהודי של התלמידים בבית ספר בגליל שבו עוסק מחקרם, והמפגש הקבוע בין ההורים שנוצר בסיטואציה הזאת, עשויים לטענתם לחולל שינוי זהותי עמוק בקרב כל המעורבים: ההגדרה העצמית הישנה של "ערבים" ו"יהודים", על האפליה הסמלית והחומרית הכרוכה בה, מפנה את מקומה להגדרה עצמית חדשה – כבני אדם, כאזרחים, כהורים וכילדים החיים יחד באותה סביבה. הגדרה חדשה זו מאפשרת את היווצרותם ההדרגתית של כבוד הדדי, שוויון ותפיסת האחר כסובייקט.

אם אפל מצד אחד ואדיב ועמיתיו מן הצד השני מציעים חיבורים מפתיעים כדרך אפקטיבית להבקיע דרך למציאות אלטרנטיבית, טובה ומוסרית יותר, נדמה שהחיבור שמקדם אלוני היה אמור להיות בגדר המובן מאליו: חינוך ופילוסופיה. הוא מראה שצימוד זה ניבט אלינו שוב ושוב באופנים משתנים מהמסורות הגדולות של העבר הרחוק – הקלאסית, העברית והקונפוציאנית – אשר התוו, יחד עם תרומה מודרנית חיונית, את המטרות הגדולות של הפעילות הפילוסופית: הרחבת הדעת, החתירה לחיים בעלי משמעות, ההתעלות על פני דעות קדומות, החיפוש אחר הטוב והאמיתי, רדיפת הצדק ואימוץ המחשבה הרציונלית והביקורתית. אם לתהליכים אלה, החיוניים כל כך להגשמתם של חיים מלאים, עשירים ואוטונומיים,

יש קשר קלוש בלבד עם הפעילות הרווחת בבתי הספר, פירושו של דבר שמשוהו בסיסי מאוד השתבש בהבנה של המושג "חינוך". התרופה הדחופה המוצעת במאמר לתיקון מצב עניינים זה היא השבת הפעילות הפילוסופית לקדמת הבמה החינוכית ומיצוי הפוטנציאל המעצים שטומן בחובו מהלך כזה.

גם לדרמן-דניאלי מציעה להיעזר בפילוסופיה כדי לתקן את החינוך, אך גישה ממקדת יותר: שימוש בהגות קונקרטית, זו של מרטין בובר, לשם הפיכת הוראה שנשלטת כיום על ידי הגיונות טכניים לכזו שתעוצב על פי הגיונות דיאלוגיים. הבעיה שאנו ניצבים בפניה, לדעת לדרמן-דניאלי, היא קשה במיוחד, משום שהרטוריקה של ההוראה הדיאלוגית נישאת בפי כול ויוצרת את הרושם שמדובר בכוח עולה. הכותבת מראה, כי רבים מהחוקרים הנשבעים לדיאלוג ההוראתי מקדמים למעשה משהו שונה לגמרי, ולעיתים אף את ההפך הגמור: הוראה פונקציונלית ואינסטרומנטלית, המתאפיינת בגמישות אך אינה מוותרת על מציאת מנגנון הוראתי שיטתי, המצמצם למינימום את האי-ודאות והמתמקד בדרך הפעולה. אולם, דווקא האי-ודאות וההתמקדות בדרך ההווה – על פי פרשנותה של לדרמן-דניאלי לבובר וליצירתו משה – הם הבסיס לכל הוראה דיאלוגית אותנטית ומשמעותית, ולכן מוקדש המאמר להמשגתם ולתיאורו של מה שהיא מכנה "נתיב חניכה להכשרת מורים להוראה דיאלוגית".

המתח שבין הצורך בניסוח משנה סדורה ובטוחה בעצמה לבין ההימנעות של משנה זו מאימוץ כללים ודרכי פעולה ברורים וחד-משמעיים מלווה גם את מאמרו של שי פרוגל. פרוגל שואף לקדם פרויקט של "אתיקה חילונית", הנרתע מהפרטיקולריות של האידיאולוגיות הדתיות והפוליטיות ותחת זאת דוגל בתנועה מתמדת בין אינדיבידואליזם לאוניברסליזם. הוא מציג את קווי המתאר של אתיקה זו באמצעות סקירה של פריצות הדרך שהציעו, כל אחד בזמנו, ארבעה פילוסופים: שפינוזה, ניטשה, סארטר וקאמי. על אף ההבדלים ביניהם, ארבעתם תרמו לדעת המחבר להתבססותה של תפיסה, שבמוקד שלה עומדים ההתעצמות של כל אינדיבידואל ומיצוי הווייתו, ושתכליתה היא לקדם בעת ובעונה אחת מוסר כלל-אנושי ואושר פרטי.

בניגוד לפרוגל, אריה ונגר מתייחס במידה רבה ליחס בין אינדיבידואליות לקולקטיביות – או במונחי ליחס בין ליברליזם לרפובליקניזם – כאל משחק סכום אפס. ונגר טוען שהחברה הישראלית נטשה את תפיסת הערכות ההדדית שאפיינה את היישוב ואת המדינה בעשוריה הראשונים לטובת אתוס ליברלי, המקדש את המרחב הפרטי ואת התחרות הכלכלית בין אינדיבידואלים, שאינם חייבים

לסביבתם דבר מעבר לקיום החוק והסדר. הוא מציע הגדרה מחודשת, ברוח האסכולה הרפובליקנית, של אזרחות מעורבת, שבמוקדה עומדת פרדיגמת הקיימות, הנוגעת בעת ובעונה אחת להיבטים סביבתיים, חברתיים, ערכיים, כלכליים ופוליטיים, מתוך הבנה שכל אלה שלובים זה בזה.

נמרוד אלוני, עורך ראשי
אמנון יובל, עורך